

УДК: 327

© Юлія Герман
(м. Дніпропетровськ)

ПАРАДИГМАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ОСВОЄННЯ КОСМОСУ

Юлія Герман. Парадигмальні трансформації геополітичної науки в контексті освоєння космосу. Розглянуто проблематику розширення предметного поля геополітичної науки за рахунок переносу меж традиційних масштабів поширення могутності національних держав у космос. Проаналізовано тенденції сучасного геополітичного дискурсу у напрямку актуалізації означеної проблематики. Продемонстровано доцільність виокремлення у рамках геополітичної науки окремого парадигмального підходу до аналізу космосу як простору здійснення впливу.

Ключові слова: космос, космічна могутність, космічна геополітика, геополітика, могутність.

Юлія Герман. Парадигмальні трансформації геополітичної науки в контексті освоєння космоса. Рассматривается проблематика расширения предметного поля геополитической науки за счет переноса границ традиционных масштабов распространения могущества национальных государств в космос. Анализируются тенденции современного геополитического дискурса в направлении актуализации данной проблематики. Показывается целесообразность выделения в рамках геополитической науки отдельного парадигмального подхода для анализа космоса как пространства осуществления влияния.

Ключевые слова: космос, космическое могущество, космическая геополитика, геополитика, господство.

Iuliia German. Paradigm Transformation of Geopolitics in the Context of Open Space Exploration. The necessity of broadening the bounds of geopolitics subject area at the expense of transferring into outer space the boundaries of traditional scales of national state power is considered. Trends of modern geopolitical discourse on actualisation the issue are analysed. Reasonability of differentiation in the framework of geopolitics the separate paradigm for studying the outer space as power space is demonstrated.

Key words: space, space power, space policy, geopolitics, power.

Постановка проблеми та актуальність теми. Динаміка сучасного життя, впевнений галопізм запитів і потреб людства багато в чому визначають масштабність і спрямованість тих змін, які відбуваються сьогодні у сфері управління сучасною державою та її взаємовідносин з іншими учасниками міжнародного процесу, життєві інтереси яких нині все більше виходять за рамки усталеного розуміння категорії «простір». Більше того, з упевненістю можемо констатувати факт появи у сучасному науковому дискурсі тенденцій застосування но-

вих філософських і технологічних підходів до захисту державного суверенітету і одночасно переосмислення природи і функцій геополітичних кордонів. Йдеться про наполегливу потребу застосування спеціальних концептуальних рамок щодо тлумачення значення і перспектив космічної активності, яка стала доступною нам завдяки стрімкому розвитку техніки і технологій, та її взаємозв'язку з економічними стратегіями сучасних держав.

Предметом наукового аналізу проблематика космічного простору як нового фактору могутності держави на світовій арені стає фактично на початку XXI ст. у працях Н. Аль Родхена¹, Е. Долмана², Д. Оберга³, Н. Петера⁴ та інших. У сучасному вітчизняному геополітичному дискурсі означена проблематика практично не потрапляє у поле дослідницького інтересу фахівців. Водночас, у роботах О. Дугіна⁵, В. Жданова⁶, Е. Соловйова⁷, та інших впевнено простежується необхідність усвідомлення потреби у розширенні предметних рамок класичної геополітичної науки у зв'язку із актуалізацією знань про космос як нового просторового виміру для здійснення інтересів національних держав.

Метою статті є аналіз особливостей трансформації предметного поля геополітичної науки та її парадигмальних рамок у контексті освоєння космосу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, космічна промисловість – це ключовий сектор світового господарства у XXI столітті і ставка на освоєння космічних просторів, безумовно, є вирашним ходом у грі, де виклик учасникам роблять світові глобальні процеси. Окрім того, не варто забувати і про те, що сучасні держави для вирішення своїх військово-політичних завдань конструюють принципово нові рамки своїх геостратегічних інтенцій. Відомо, що геостратегія – це одна з ключових категорій геополітики, диференціювати яку, виходячи із географічних характеристик, прийнято на сухопутну, морську, повітряну і космічну. Виходячи з ідей представників класичної, традиційної геополітики, мейнстрімом яких виступає феномен імманетного прагнення держав до розширення свого «життєвого простору» та експансії інших держав, зміст геостратегічних проєктів і сьогодні відображає прагнення великих держав до світового панування, але вже в рамках нових географічних вимірів. Ще К. Хаусхофер у своїх спробах розібратися з межами «життєвих просторів» зазначав, що «абсолютних меж більше немає ні на землі, ні на морі, ні в крижаних пустелях полярних ландшафтів ... На планеті більше немає «no man's land» – «нічийної землі ... Прикордонна боротьба

між життєвими формами на поверхні Землі при її перенаселеності стає не мирною, а все більш безжальною, хоча і у більш гладких формах. Той, хто намагається ввести в оману людство щодо цього, несвідомо чи свідомо потурає брехні, навіть якщо вона продиктована співчуттям і милосердям»⁸. Фундаментальна ідея вченого, висловлена ним у кінці 20-х років минулого століття, вже тоді актуалізувала питання стосовно масштабності можливостей стратегів у процесі реалізації державних інтересів.

Схожі думки і одночасно геніально інтуїтивні траєкторії можливих вимірів, у яких держави зможуть здійснювати своє панування, окреслив Карл Шмітт. Відомий юрист, інтелектуал, продовжувач німецької геополітичної традиції, дуже обережно пише: «Сьогодні знищена колишня, заснована на поділі землі і моря, рівновага. Розвиток сучасної техніки позбавив море його характеру стихії. Додався новий, третій вимір, повітряний простір, як силове поле людської влади та діяльності. Вже сьогодні багато хто вірить у те, що вся Земля, наша планета, є лише аеродромом і посадним майданчиком: родовищем сировини та авіаносцем для космічних польотів. Ця правда виглядає поки що фантастично, проте демонструє, з якою силою сьогодні постає питання про новий номос Землі»⁹.

Безумовно, унікальні можливості, що відкриваються перед тими державами, які освоюють космічний простір, сьогодні визначають динаміку та інтенсивність розвитку космічної індустрії. Невагомість і фізичний зв'язок із Землею – це саме ті характеристики відкритого космосу, використання яких дозволяє здійснювати різного роду задуми, неможливі в умовах земної атмосфери. Перелік цих задумів варіюється від ви-рішення наукових завдань, питань екології, охорони здоров'я, кліматомоніторингу, комунікацій тощо до укріплення національного престижу держав і, звичайно ж, реалізації військових планів. Зрозуміло, найбільшу увагу політиків, вчених, громадських діячів та просто небайдужих громадян при-вертає процес активної мілітаризації космосу, який сьогодні називають серйозним геостратегічним викликом усьому міжнародному співтовариству¹⁰.

Фактично, космічна могутність у сучасних умовах виходить на рівень сприйняття її у якості невід'ємного ресурсу і одночасно інструменту держави з регіональними або глобальними амбіціями. Така ситуація наполегливо вимагає від академічної спільноти розширення меж класичної геополітичної науки, розуміння і прийняття того факту, що традиційні географічні чинники сьогодні вже не є унікальним феноменом, який визначає геополітичні прагнення. Важливо розуміти, що геополітичний вимір космічної активності полягає, передусім, у тому, що відкриває перед національними урядами нові способи захисту своїх політичних переконань, підтримки національної економіки, дружніх полі-

тичних режимів і загального глобального розвитку. У зв'язку з цим є сенс тлумачити космічну могутність як складову могутності національної держави, а пошук відповідей на питання щодо природи такого роду могутності, меж її поширення, ступеню впливу на світові геополітичні процеси та ін. набуває винятково практичної та наукової значущості.

У сучасному геополітичному науковому дискусії останнім часом в цілому спостерігається тенденція посилення уваги дослідників до означеної проблематики¹¹. Серед активно досліджуваних питань – динаміка освоєння та використання державами космічного простору, тенденції міжнародного співробітництва з питань освоєння космосу, а також глобальної безпеки і меж мілітаризації космосу. Водночас феномен «космічна могутність», який об'єктивно потребує пильної уваги дослідників, однозначного тлумачення в рамках існуючої геополітичної парадигми не отримав. По суті, єдина всеосяжна концепція, здатна визначити, пояснити і передбачити значення та специфіку національної могутності за допомогою космосу, на сьогодні відсутня. Очевидно, якісні спроби застосування наукового підходу до розгляду феномену космічної могутності як категорії, що розширює рамки традиційної геополітики, і як теорії, і як практики, фактично до кінця ХХ століття були відсутні. Саме тому стан справ у цій дослідницькій площині, у порівнянні з розробками у рамках традиційного геополітичного підходу, нині можна діагностувати як зародковий, проте перспективний і як такий, що впевнено набирає обертів.

Об'єктивний процес розширення дослідницького поля сучасної геополітики відзначають не лише західні експерти. Так, Е.Г. Соловйов звертає увагу на фактичне існування таких напрямків геополітичних досліджень як «формальна геополітика», «практична геополітика», «популярна геополітика», «структурна геополітика» тощо¹². О. Дугін у своїх працях прямо вказує на те, що у зв'язку з перенесенням озброєнь на земну орбіту і стратегічне освоєння космічного простору, що стало «останнім етапом «стиснення» планети і остаточної релятивізації просторових відмінностей, ... актуальна геополітика крім Суші і Моря змушена враховувати ще дві стихії повітря і ефір (космічний простір)»¹³.

Зрозумілим і важливим для нас в цьому сенсі є наступне – реальна, фактична інтенсифікація інтересу сучасних держав до космічного простору вже виходить за рамки просто стратегії здійснення та забезпечення національних інтересів світових держав. За таких умов геополітичне знання різко розширює межі поля геополітики і, по суті, переживає новий етап у своєму закономірному розвитку, як природна рефлексія у вигляді фундаменталізації значущості освоєння «ближнього космосу».

На початку XXI ст. виходить друком праця Еверетта Долмана «Астрополітика – класична геополітика в космічну епоху». У вказаній роботі Е. Долман не лише зосередився на вирішенні стратегічних завдань у космосі, але і запропонував нове розуміння стратегічності космічного простору. Дослідник пропонує до використання термін «астрополітика», яку розуміє у вузькому сенсі як «продовження первинних теорій XIX і XX ст. глобальної геополітики у вигляді підкорення людиною космосу», а у більш загальному вигляді як застосування чистого реалістичного погляду на змагальну космічну політику держав, а також як розробку законних способів вторгнення людства у Всесвіт¹⁴.

Цікавими є міркування Е. Долмана стосовно необхідності та доцільності розробки нової теорії, яка б обґрунтовувала геополітичні підвалини космічної могутності держави. Е. Долман пропонує до розгляду припущення про домінування у космосі за допомогою військової сили. Стратег підкреслює і наполягає на принциповій різниці між категоріями «Astropolitics» і «Astropolitik», які є дотичними лише у наступному – результатом застосування астрополітичного підходу до конструювання феномену державної могутності стануть економічні вигоди і зростання добробуту, які, в свою чергу, позитивно вплинуть на посилення процесів демократизації, обмежуючи тим самим негативні наслідки мілітаризації, заснованої на космічній могутності. З метою повного і всебічного розуміння категорії «Astropolitik» Е. Долман здійснює ретельний аналіз усього теоретичного зрізу геополітики. Виходячи із історично визнаних геополітичних тем, які він представляє у вигляді дослідницьких шкіл, Е. Долман виділяє у складі геополітичного знання наступні зрізи: «фізіо-політика»; німецька школа геополітики; політика балансу сил, або реалполітік; політична географія, що відокремилася від геополітики; класична глобальна геополітика і неокласична геополітика. Від себе він пропонує виділити у рамках геополітичної науки «Astropolitics», і розуміти її як вивчення взаємозв'язку між космічними територіями і технологіями і розвитком політичних та військових стратегій держав. У рамках «Astropolitics» Е. Долман ініціює диференціацію дослідницьких векторів на «Astropolitik», «Astrostrategy» і «Astrographics» (рис. 1).

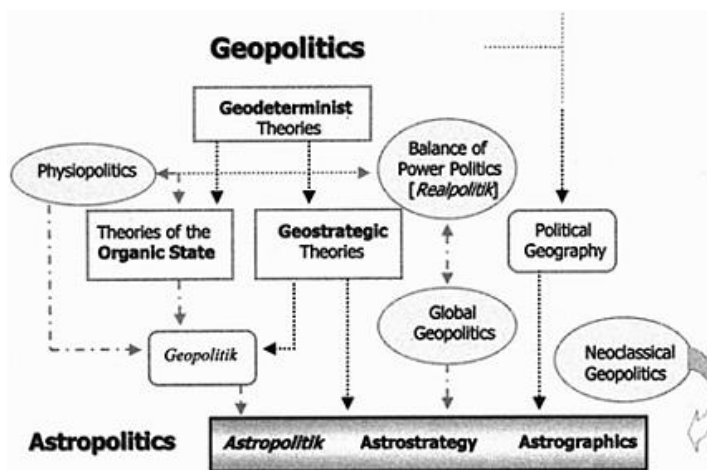
Вирішуючи завдання тлумачення дефініції, дослідник починає з того, що пояснює хід своїх думок. Так, він відзначає, що термін «Astropolitik» було обрано не випадково, а виключно на підставі його негативної коннотації. «Astropolitik» у системі поглядів Е. Долмана означає детерміністичну політичну теорію, яка використовує категорії державної могутності і контролю над космосом з метою поширення панування однієї держави на територію усєї планети. Формат терміну не-редбачає появу

такої держави у результаті жорсткого змагального процесу, де переможцем виявляється політично і морально вища нація, культура і економіка. Завдання «Astropolitik», з точки зору Е. Долмана, запропонувати план об'єднання усього людства в один народ і боротьби за Всесвіт у випадку, якщо одного разу перестане працювати модель домінуючої держави.

«Astrographics» інтерпретується Е. Долманом як космічна копія «земних» наукових напрямів – фізичної та політичної географії. «Це опис фізичних характеристик космосу, які походять з політично і технологічно створених кордонів і властивостей (наприклад геостационарна зона, вузька смужка космічного простору, що дозволяє супутникам закріплюватися на орбіті в заданій точці екватору)»¹⁵. На відміну від політичної географії, яка, на думку дослідника, не має синергетичного зв'язку з геополітикою, «Astrographics» є фундаментальним елементом астростратегії.

Рисунок 1.

Структура геополітичного знання по Е. Долману

Висновки. Таким чином, аналіз можливостей розширення предметного поля сучасної геополітичної науки, у зв'язку з актуалізацією і інтенсифікацією процесів освоєння космосу, дозволив сформулювати наступне. Геополітика, і як наука, і як практика, сьогодні однозначно вже не уміщується в рамки класичних категорій, що визначають, насамперед, масштаб і силу могутності держави. В умовах динамічно мінливої політичної та економічної ситуації, зростаючої популярності ідей контролю над космічним простором, потреба і зацікавленість академічної спільноти в теоретичному та контекстуальному осмисленні сучасних геополітичних перспектив більш ніж очевидна. На щастя, поточний аналіз базових у цьому сенсі робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників робить це можливим.

¹ Al-Rodhan N. Meta-Geopolitics of Outer Space: An Analysis of Space Power, Security and Govern-

nance / N. Al-Rodhan. – New York, NY : Palgrave Macmillan, 2012; Al-Rodhan N. Neo-statecraft and Meta-geopolitics: Reconciliation of Power, Interests and Justice in the 21st Century / N. Al-Rodhan. – New York, NY : Palgrave Macmillan, 2009.

² Dolman E. Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age / E. Dolman. – London: Frank Cass, 2002.

³ Oberg J., Space Power Theory / J. Oberg, B. Sullivan. – Colorado Springs, CO: US Air Force Academy, 1999.

⁴ Peter N. Space Power and Europe in the 21st Century / N. Peter // ESPI Perspectives. – № 21, April 2009. P. 1 – 6; Peter N. The changing geopolitics of space activities / N. Peter // Space Policy Volume 22, Issue 2, May 2006, P. 100–109.

⁵ Дугин А. Основы геополитики / А. Дугин. – М. : АРКТОГЕЯ-центр, 2000. – 928 с.

⁶ Жданов В. Основоположники американской и германской космической политики / В. Жданов // Вестник военного университета. – 2010. – № 1 (21). – С. 81-87.

⁷ Соловьев Э. Современная американская геополитика. Часть 2. Геополитический ревизионизм: основные траектории / Э. Соловьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/book/sovremennaja_amerikanskaja_geopolitika_chast_2_geopoliticheskij_revizionizm_osnovnyje_trajektorii_2010-12-15.htm.

⁸ Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет / К. Хаусхофер. – М. : Мысль, 2001. – С. 55.

⁹ Шмитт К. Новый номос Земли. Пер. с немецкого Ю. Ю. Коринца / К. Шмитт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/article1044.htm>

¹⁰ Al-Rodhan N. Meta-Geopolitics of Outer Space: An Analysis of Space Power, Security and Governance / N. Al-Rodhan. – New York, NY : Palgrave Macmillan, 2012. – С. 13.

¹¹ Lembke J. EU Critical Infrastructure and Security Policy: Capabilities, Strategies and Vulnerabilities / J. Lembke // Journal of Current Politics and Economics in Europe, Spring 2002; Sekigawa E. And So It Begins / E. Sekigawa // Aviation Week & Space Technology, April 7, 2003; Wall R. Space-Based Interceptor Gets New Lease of Life / R. Wall // Aviation Week & Space Technology, August 13, 2001.

¹² Соловьев Э. Современная американская геополитика. Часть 2. Геополитический ревизионизм: основные траектории / Э. Соловьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/book/sovremennaja_amerikanskaja_geopolitika_chast_2_geopoliticheskij_revizionizm_osnovnyje_trajektorii_2010-12-15.htm.

¹³ Дугин А. Основы геополитики / А. Дугин. – М. : АРКТОГЕЯ-центр, 2000. – С. 66.

¹⁴ Dolman E. Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age / E. Dolman. – London: Frank Cass, 2002. – С. 1.

¹⁵ Dolman E. Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age / E. Dolman. – London: Frank Cass, 2002. – С. 12.